

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

POLİS AKADEMİYASI

Fakültə: «DİO-da idarəetmənin təşkili və ixtisasartırma»

Kafedra: «DİO-nun inzibati fəaliyyəti»

Fənn: «DİO-da idarəetmənin təşkili»

M Ü H A Z İ R Ə

«Daxili işlər orqanlarında analitik iş»

Tərtib etdi:

"DİO-nun inzibati fəaliyyəti"
kafedrasının müəllimi

V.G.Abişov

Bakı – 2021

MÖVZU № 6. «Daxili işlər orqanlarında analitik iş».

P L A N:

Giriş:

1. Daxili işlər orqanlarında analitik işin məzmunu və əsas istiqamətləri.
2. Daxili işlər orqanlarında analitik işin həyata keçirilməsi metodikası.
3. Daxili işlər orqanlarında analitik işin təşkilinin təmin edilməsi.

Nəticə:

Ə D Ə B İ Y Y A T:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası (12 noyabr 1995-ci il).
2. Polis haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (28 oktyabr 1999-cu il)
3. AR DİN-in Baş Təşkilati-İnspektor İdarəsi haqqında Əsasnaməsi (DİN,30.X.2001-ci il, № 421/XİÜ).
4. Şəhər (rayon), nəqliyyatda polis orqanları haqqında Əsasnamə; Şəhər, rayon, nəqliyyatda polis orqanlarının işinin təşkili haqqında Təlimat; Şəhər, rayon, nəqliyyatda polis orqanlarının rəhbərliyi arasında nümunəvi vəzifə bölgüsü (DİN,17.07.2009-cu il, № 390).
5. DİO-da analitik işin və planlaşdırmanın təşkili Qaydaları (DİN,14.V.2002-ci il, № 186).
6. DİO-nun sırası və rəis heyətindən olan əməkdaşları haqqında xidməti yoxlamaların aparılması Qaydaları (DİN,02.IV.2005-ci il, № 127).
7. V.Abışov, A.İsmayılov, H.Eyvazov. DİO-nun inzibati fəaliyyəti. Ümumi hissə. 100 suala 100 cavab. Dərs vəsaiti. Qanun, 2005.
8. V.Abışov, H.Eyvazov. DİO-nun inzibati fəaliyyəti. Ümumi hissə. Sxemlərdə. Dərs vəsaiti. Bakı-Qanun-2006.
9. V.Abışov, H.Eyvazov. Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti. Ümumi hissə. Dərslük. Bakı, "Qanun" 2008, 728 səh.
10. V.Abışov, H.Eyvazov. Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti. Ümumi hissə. Qısa kurs. Dərs vəsaiti. Bakı, "Qanun" 2008, 296 səh.
11. V.Abışov, H.Eyvazov. Tədris proqramı. «DİO-nun inzibati fəaliyyəti». Ümumi hissə. Bakı, 2009.
12. "Azərbaycan Respublikasında cinayətlərin vahid uçotunun aparılması qaydaları haqqında" və "DİO-da uçot-qeydiyyat və statistika işləri üzrə əməkdaşların fəaliyyətinin təşkilinə dair" Təlimat (DİN, 16.12.2005, № 575; Baş Prokurorluq, 16.12.2005, № 01/654).

GİRİŞ

Respublikamızda sistemli şəkildə aparılan hüquqi islahatlar nəticəsində huquq-muhafizə orqanlarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılmasını, qanunçuluğun və hüquq qaydasının möhkəmləndirilməsini, vətəndaşların konstitusiyaya hüquqlarının və azadlıqlarının qorunması və onların etibarlılığını təmin edən bir çox demokratik qanunlar qəbul edilmişdir.

Hüquqi islahatlar nəticəsində qəbul edilən bütün qanunlar Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 12-ci maddəsinə əsasən müəyyən edilmiş dövlətin ali məqsədi olan «insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, eləcə də Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsinə» xidmət edir.

Dövlətin bu ali məqsədinin təmin edilməsi bütün hüquq-mühafizə orqanlarının, o cümlədən də polis orqanlarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsini tələb edir. Polis orqanlarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə zəmin yaradan, məqsədyönlü istiqamət verən amillərdən biri də polis orqanlarında analitik işin tələb olunan səviyyədə təşkil edilməsinin həyata keçirilməsidir.

Bu günkü mühazirəmizin mövzusunun da mahiyyəti daxili işlər orqanlarında analitik işin təşkili və həyata keçirilməsi qaydalarının öyrənilməsindən ibarətdir.

Mühazirəmizin mövzunun planına daxil edilmiş sualların açıqlanması vasitəsilə Siz, birinci növbədə daxili işlər orqanlarında analitik işin məzmunu və əsas istiqamətləri, ikinci növbədə analitik işin həyata keçirilməsi metodikası və üçüncü növbədə isə analitik işin təmin edilməsi haqqında nəzəri biliklər əldə etmiş olacaqsınız.

Mühazirəmizin mövzusu vasitəsi ilə əldə edəcəyiniz biliklərin mahiyyəti də gələcək xidməti fəaliyyətinizdə onları rəhbər tutmaqla Siz, xidməti vəzifələrinizi qüvvədə olan qanunvericiliyə müvafiq olaraq yerinə yetirməyə, qanunçuluğun tələblərinə riayət etməyə və «Polis haqqında» Qanunun 3-cü

maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən müəyyən edilmiş polisin əsas vəzifələrini tam və səmərəli yerinə yetirməyə nəzəri və hüquqi baza yaratmaqdan ibarətdir.

Sual 1.

Daxili işlər orqanlarında analitik işin məzmunu və əsas istiqamətləri

Məlum olduğu kimi, cəmiyyətin inkişafı və onun sosial institutlarının fəaliyyətinin effektivliyi ictimai həyatın obyektiv qanunauyğunluqlarının və real həyatda mövcud olan subyektiv faktorların qarşılıqlı əlaqələrinin nə dərəcədə düzgün nəzərə alınmasından asılıdır. Bu nöqteyi-nəzərdən düzgün qeyd edilir ki, ictimai proseslərin idarə edilməsinin səmərəliliyinin artırılması ictimai inkişafın obyektiv qanunauyğunluqlarının nəzərə alınmasına əsaslanan real siyasətin aparılmasından ibarətdir.

Son illərdə daxili işlər orqanları tərəfindən idarəçilik təsirlərinin tətbiq edilməsinin bilavasitə sahəsi sayılan «idarə edilən sosial proseslərə» elmi yanaşmanın rolu artırılmışdır.

Siyasi, sosial və iqtisadi proseslərin yüksək dinamikliyi, sosial sistemlərin idarə edilməsinin çətinləşdiyi şəraitdə daxili işlər orqanlarının cinayətkarlıqla və digər hüquqpozmalarla mübarizə, ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində idarəçilik təsirlərinin effektivliyi xeyli dərəcədə yaranan vəziyyətin müntəzəm təhlilinin dərinliyi və hərtərəfliyi əsasında onun dəyişməsinə vaxtında reaksiya göstərilməsi üzrə idarəçilik qərarlarının qəbul edilməsi ilə müəyyən edilir.

Müasir dövrdə dünyada və Respublikamızın ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi sahələrində gedən proseslərlə bağlı daxili işlər orqanları qarşısında duran vəzifə və funksiyaların həcmnin artması və məzmunca onların mürəkkəbləşməsi, onların idarə edilməsinin effektivliyinə qoyulan tələblərin yüksəlməsi və onların işinin intensivliyinin gücləndirilməsi, hüquq qaydasının vəziyyətinə təsir edən faktorlar kompleksinin təhlili məsələlərinə yüksək diqqətin göstərilməsini tələb edir. Çünki, belə vəziyyətdə daxili işlər orqanları sisteminin müvəffəqiyyətli fəaliyyəti yalnız hüquqpozmalarının törədilməsinə kömək edən səbəb və şəraitlərin, həm də dövlət və ictimai təşkilatlar tərəfindən onlarla mübarizə üzrə tətbiq edilən tədbirlərin müntəzəm öyrənilməsi və təhlili əsasında mümkündür.

Hal-hazırda analitik-informasiya işi – DİO-nun bütün sisteminin fəaliyyətinə geniş tətbiq olunur və bu günkü gündə o, idarəetmənin bütün səviyyələrində, həm də sistemin bütün xidmət və bölmələri tərəfindən həyata keçirilir. Analitik işin təşkili və keçirilməsi metodikası ilə əlaqədar nəzəri və praktiki problemlərin tədqiqi Rusiya Federasiyasının görkəmli alimləri M.V.Boytsov, S.Y.Vitsin, Q.A.Tumanov və başqaları tərəfindən həyata keçirilmiş və bu sahədə görülmüş tədqiqat işləri hal-hazırda idarəçilik fəaliyyətinin bu istiqamətinin kifayət dərəcədə işlənilib-hazırlanması barədə danışmağa imkan verir. Analitik-informasiya işinin nəzəriyyəsi dialektikanın, məntiqin, kriminologiyanın və başqa hüquq fənlərinin, habelə DİO-nun əməliyyat-axtarış və inzibati fəaliyyəti kimi xüsusi fənlərin əsas müddəalarına əsaslanır.

«Daxili işlər orqanlarında işlədilən analitik iş» termini - qəbul edilən qərarların əsaslandırılması və sistemin fəaliyyətinin effektivliyinin qiymətləndirilməsi üçün zəruri olan, səbəbli əlaqələrin, tendensiyaların və qanunauyğunluqların aşkar edilməsi üzrə tədqiqat və dərk etmə mənasını verir.

Analitik iş - bütün sosial sistemlərin idarəetmə proseslərinin vacib tərkib hissəsidir. DİO-nun idarəçilik fəaliyyətində hər bir təşkilati və yaxud da taktiki problemlər əməliyyat şəraitinin qabaqcadan öyrənilməsi əsasında həll edilir. Belə ki, onun köməkliyi ilə idarəetmə subyektinin həm xarici mühitin təsir obyektini kimi hüquq qaydasının, həm də DİO sisteminin özünün vəziyyəti barədə məlumatlandırılması təmin olunur, habelə DİO-nun strategiyası və taktikası müəyyənləşdirilir və sistemin fəaliyyət göstərdiyi mühitin obyektiv və subyektiv şərtlərinə əsaslanaraq idarəçilik təsirinin qabaqlayıcı xarakteri təmin olunur.

Yuxarıda qeyd edilənlərə əsaslanaraq, DİO-da analitik işi - DİO sisteminin fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi, qəbul edilən qərarların əsaslandırılması üçün zəruri olan səbəbi əlaqələrin, tendensiyaların və qanunauyğunluqların aşkar edilməsinə yönəldilmiş tədqiq etmə, dərk etmə fəaliyyətindən ibarətdir.

Analitik işin məqsədi - daxili işlər orqanları sisteminin idarə edilməsinin təmin edilməsi və onun idarəçilik təsirinin effektivliyinin qiymətləndirilməsindən ibarətdir.

Analitik işə verilən anlayışdan aydın görünür ki, analitik iş kompleks müxtəlif məzmunlu böyük həcmdə informasiyaların alınması və təhlili ilə əlaqədardır. Onun məqsədi müxtəlif növ idarəçilik qərarlarının işlənilib hazırlanması və əsaslandırılmasından, eləcə də praktikanın ümumi tendensiyalarının və təzahürlərinin aydınlaşdırılmasından ibarətdir. Təhlil cari və perspektiv planlaşdırmanın bazası olaraq, orqanın sərəncamında olan mövcud qüvvə və vəsaitin məqsədəuyğun istifadə edilməsinə, hüquqpozmalarının törədilməsinə köməklik edən səbəb və şəraitlərə təsir göstərilməsi, əməliyyat-xidməti fəaliyyətin səviyyəsinin yüksəldilməsi, onun obyektiv və hərtərəfli qiymətləndirilməsi üzrə əsaslandırılmış və daha effektiv tədbirlərin tətbiq edilməsinə imkan yaradır.

Beləliklə, daxili işlər orqanlarında analitik-informasiya işi sırf praktiki məqsədlər güdür. Şəhər, rayon polis orqanları səviyyəsində həyata keçirilən analitik iş cinayətkarlıqla və digər hüquqpozmalarla mübarizə, ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi üzrə polis orqanları tərəfindən yerinə yetirilən vəzifələrin həll edilməsinə bilavasitə şərait yaradır.

Analitik işin əsas istiqamətləri. Daxili işlər orqanları tərəfindən həyata keçirilən analitik işin xarakteri çoxcəhətli və müxtəlifdir. Hüquq ədəbiyyatlarında, eləcə də uzun illərin təcrübəsi analitik işin bir sıra müstəqil istiqamətləri fərqləndirilir. Bu istiqamətlərin hər biri özünün məqsədinə və toplanması, öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi zəruri olan ilkin informasiyaların müvafiq növlərinə və həcmində malik olur.

Bu istiqamətlərə aşağıdakılar aiddir¹:

1. Hüquq pozuntuları tendensiyalarının, DİO-nun fəaliyyətinin və onların şərtləndirən faktorların (amillərin) uzun müddət ərzində öyrənilməsi (5-15 il).

¹ Вах. «Научная организация управления органами внутренних дел» səh. 174. Bu istiqamətlərin təsnifatı başqa müəlliflər tərəfindən də təxmini oxşardır. Bu günkü gündə şəhər (rayon) polis orqanlarında əməliyyat şəraitinin cari və kompleks təhlili məcburi xarakter daşıyır.

Təhlilin bu növünün məqsədi – hüquq pozuntuları tendensiyalarının (meyllərin) ehtimal olunan dəyişiklikləri haqqında proqnostik nəticələrin alınması və onların əsasında baş verməsi ehtimal olunan dəyişikliklərin mümkün qədər neytrallaşdırılması, hüquq qaydasının möhkəmləndirilməsi və daxili işlər orqanları sisteminin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi barədə perspektiv tədbirlərin işlənilib hazırlanmasından ibarətdir.

Bu növ təhlilin zərurəti, daxili işlər orqanlarının istənilən sosial sistem kimi, özünün strategiyasına malik olmasından irəli gəlir. Uzun illərin təcrübəsi sübut edir ki, bu strategiyanın işlənilib hazırlanması olmadan hüquqpozumalarının qanunauyğunluqlarının və tendensiyalarının, onların törədilməsinə səbəb olan xarici mühitin kriminogen və antikriminogen faktorlarının, habelə DİO-nun sisteminin vəziyyətinin və fəaliyyətinin qabaqcadan öyrənilmədən, aydınlaşdırmadan mümkün deyil.

2. Əməliyyat şəraitinin kompleks təhlili (kvartal, yarımil, 9 ay, il). Təhlilin bu növünün məqsədi – hüquq qaydasının vəziyyətindəki dəyişikliklərin aşkar edilməsindən və bu dəyişikliklərin baş verməsinin səbəbkarı kimi, xarici mühit faktorlarının (amillərinin), habelə DİO-nun vəziyyəti və fəaliyyətinin müəyyən edilməsindən ibarətdir.

Əməliyyat şəraitinin kompleks təhlili prosesində aşağıdakı amillərin öyrənilməsi və tədqiq edilməsi həyata keçirilir:

- xidmət aparılan ərazinin coğrafi, ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi, demoqrafik xarakteristikaları;
- daha çox törədilən hüquqpozumaların vaxtı, yeri və xarakterik cəhətləri;
- hüquqpozumaların səbəblərinin, onların törədilməsinə köməklik edən şəraitin aşkar edilməsi və onun aradan qaldırılması üzrə tədbirlər;
- hüquqazidd əməllər törədən, yaxud profilaktik, əməliyyat və digər növ qeydiyyatlarda olan şəxslərin xarakteristikası;
- DİO-nun fəaliyyəti haqqında ictimai rəyin vəziyyəti haqqında, habelə DİO-nun özünün, qonşu orqanların və fəaliyyətinin nəqliyyatda polis orqanlarının fəaliyyətinin vəziyyəti və nəticələri haqqında vətəndaşların

müraciətlərinin öyrənilməsi ilə bağlı materiallar və kütləvi informasiya vasitələrində dərc olunmuş materiallar və s.

Təhlilin bu növünün nəticələri orqanın fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması, əməliyyat şəraitinin nəzarət altında saxlanması ilə bağlı aşağıdakı kimi məsələlərin həll edilməsinə imkan verir:

– hüquq qaydasının vəziyyətinin qiymətləndirilməsinə imkan verir və təhlil edilən dövr ərzində baş vermiş dəyişiklikləri xarakterizə edir;

– müəyyən region üçün daha aktual və səciyyəvi olan cinayətkarlıqla mübarizə və ictimai qaydanın, şəxsi və ictimai təhlükəsizliyin qorunması kimi problemlərin, habelə əməliyyat şəraitinin mürəkkəbləşdiyi ərazilərin və onun baş vermə səbəblərinin müəyyənləşdirilməsinə imkan verir;

– orqanın üzərinə düşən vəzifələrin yerinə yetirilməsi üzrə gördüyü işlərin nəticələrinin qiymətləndirilməsinə və onun fəaliyyətindəki əsas nöqsanların xarakterizə edilməsinə, əməliyyat şəraitinin dəyişilməsi və fəvqəladə vəziyyətlərin yaranması halları üzrə proqnoz tik qiymətləndirməyə imkan verir və s.

Beləliklə, kompleks təhlilin nəticələri – DİO-nun işinin cari planlaşdırılmasının bazasını təşkil edir (şəhər, rayon polis orqanlarının yarımillik və kvartal iş planlarının tərtib edilməsi), onların əsasında qüvvə və vasitələrin yerləşdirilməsinə düzəlişlər edilir, kompleks tədbirlər hazırlanır və daha çox baş verən və təhlükəli hüquqpozmalara qarşı mübarizə barədə qərarlar qəbul olunur, habelə dövlət hakimiyyəti orqanları və yerli idarəetmə orqanları, ictimai qurumlar və əhali, eləcə də yuxarı təbəqəli daxili işlər orqanları hüquq qaydasının vəziyyəti və orqanın əməliyyat-xidməti fəaliyyətinin vəziyyəti barədə məlumatlandırılırlar.

3. Əməliyyat şəraitinin cari (fasiləsiz) təhlili.

Təhlilin bu növü - sutkalıq, ionicünlük və aylıq informasiyaların təhlili əsasında həyata keçirilir.

Təhlilin bu növünün məqsədi - orqana fasiləsiz operativ rəhbərliyin təmin edilməsindən ibarətdir. Təhlilin bu növünün həyata keçirilməsi

nəticəndə əldə edilən dəqiq məlumatlar əsasında müvafiq planlara (iş planlarına) düzəliş və əlavələrin edilməsinə, qüvvə və vəsaitlərin dislokasiyasının dəyişməsinə, habelə müvafiq tədbirlərin daha məqsədyönlü həyata keçirməsinə imkan yaranır. Beləliklə, cari təhlil cinayətkarlığın və digər hüquqpozmalarının kortəbii təzahürlərinin tədqiqi və hadisələrin xoşagəlməz istiqamətdə inkişafının qarşısının alınması barədə təcili tədbirlərin görülməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Cari təhlil kompleks təhlildən əsasən **ilkin informasiyanın məhdudluğu və tədqiqatın dərinliyi** ilə fərqlənir.

4. *DİO-nun fəaliyyətinin və hüquqi qaydaların ayrı-ayrı problemlərinin xüsusi təhlili.*

– **Təhlilin bu növü** – DİO-da həyata keçirilən kompleks, yaxud da cari təhlilzamanı əldə edilən informasiyalar aşkar edilən tendensiyaların, yaxud da davamlı tendensiyalardan yayınma hallarının və yaxud da əvvəllər rast gəlinməyən, təsadüf edilməyən konkret halların, vəziyyətlərin izahı üçün kifayət etmədikdə həyata keçirilir. Belə hallarda problem hüquq qaydası vəziyyətinin xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsindən, ona təsir edən obyektiv faktorların qeyri-müəyyənliliyindən, orqanın təşkilinin xarici mühitin şərtlərinə uyğunlaşdırılmamasından, orqanın fəaliyyətinin effektivsizliyindən (səmərəli olmamasından) və s. ibarət ola bilər. Məsələn: yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilən hüquqpozamalarının səviyyəsinin yüksək olması səbəbləri; ümumi və fərdi profilaktikanın lazımı səviyyədə aparılmaması və s.

Xüsusi təhlilin nəticələri (onların miqyasından və reallaşdırma imkanlarından asılı olaraq) daha çox xüsusi və əməliyyat qərarlarında, müxtəlif növ kompleks, nümunəvi və birdəfəlik əməliyyatlarda istifadə edilir.

Beləliklə, DİO-da həyata keçirilən analitik işin əsas istiqamətlərinin məzmun və mahiyyəti ümumi şəkildə göstərilənlərdən ibarətdir. Bu təhlillərin məcmusu tədqiq etdiyimiz təzahürlərin, onların təbiətinin mahiyyətinin hərtərəfli müzakirə edilməsini, bu təzahürlərdə baş verən dəyişmələrin, onların qarşılıqlı əlaqələrinin və qarşılıqlı asılılıqlarının izah edilməsini təmin edir.

Analitik işin qarşısında qoyulan tələblər. Hər bir idarəçilik işinin qarşısında olduğu kimi, analitik işin də qarşısına bir sıra tələblər qoyulur. Bu tələblərin nəzərə alınmaması əsassız və hətta yanlış nəticələrə gətirib çıxara bilər.

Bu kimi tələblərə aşağıdakılar aiddir:

- təhlil zamanı istifadə olunan informasiyanların düzgünlüyü və tamlığı;
- informasiyaların hərtərəfliliyi;
- təhlil edilən hadisələrin hərtərəfli öyrənilməsindən, onun ümumi keyfiyyətlərini və tendensiyalarını müəyyənləşdirən qarşılıqlı əlaqələrinin müzakirə edilməsindən ibarət olan;
- əsaslandırılmış nəticələrin çıxarılmasına imkan verən, kömək edən ilkin informasiyaların kifayət qədər uzun müddətə öyrənilməsi, əsaslandırılmış nəticələrin çıxarılmasına imkan verən ilkin informasiyaların lazımi tamlığına nümayəndəli müşahidə;
- ilkin informasiyanın müqayisə edilməsi, habelə təhlilin müxtəlif metodlarından kompleks şəkildə istifadə edilməsi;
- tam və obyektiv nəticələr çıxarmağa imkan verən.

Beləliklə, mühazirəmizin birinci sualını yekunlaşdıraraq qeyd etmək istərdim ki, analitik iş əsasında əldə edilən məlumatlar polis orqanları tərəfindən həyata keçirilən cinayətkarlığa qarşı mübarizədə, eləcə də ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Çünki bu məlumatlar əsasında polis orqanları və onların xidmət sahələri öz gündəlik fəaliyyətlərini planlaşdırır və həyata keçirirlər.

Sual 2.

Daxili işlər orqanlarında analitik işin həyata keçirilməsi metodikası

«Əməliyyat şəraiti» anlayışı – DİO-nun normativ və metodiki sənədlərində, eləcə də xüsusi ədəbiyyatlarında geniş istifadə edilir.

Bir qayda olaraq, «əməliyyat şəraiti» dedikdə – DİO-nun fəaliyyətinin təşkili və bu orqanların hüquq-mühafizə və hüquqtətbiqedici funksiyalarının realizəsi üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edən faktor və şərtlərin (şəraitlərin) məcmusu başa düşülür.

Əməliyyat şəraitinin məzmununu təşkil edən bu faktor və şərtləri iki qarşılıqlı əlaqəli olan və bir-birini şərtləndirən informasiyalar bloku kimi təsəvvür etmək olar.

Bu informasiya blokları müvafiq olaraq aşağıdakıları əks etdirirlər:

- DİO-nun fəaliyyətini müəyyənləşdirən xarici şəraiti (şərtləri) əks etdirən informasiyalar;
- DİO sisteminin özünün vəziyyətini və fəaliyyətini əks etdirən daxili şəraiti (şərtlər) əks etdirən informasiyalar.

Xarici şəraiti əks etdirən informasiyalara aşağıdakılar aiddir:

- DİO-nun sisteminin təsir obyektini olan (xarici idarəetmə) hüquq qaydasını xarakterizə edən komponentlər;
- xidmət edilən sahənin coğrafi, ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və demoqrafik xarakteristikası;
- həm ümumi sosial-siyasi vəzifələrin, həm də hüquq qaydasının qorunması üzrə təkcə DİO-nun deyil, habelə digər dövlət və ictimai təşkilatların fəaliyyətinin əsas istiqamətləri və xarakterini müəyyən edən konseptual mühitin təsdiq edilməsi;
- hüquq qaydasının qorunması üzrə DİO ilə əməkdaşlıq edən dövlət orqanlarının və ictimai təşkilatların vəziyyəti və fəaliyyəti və s.

Daxili şəraiti əks etdirən informasiyalara aşağıdakılar aiddir:

– DİO sisteminin vəziyyətini, yəni onların strukturunu, ştat sayını və şəxsi heyətin komplektləşdirməsini, qüvvə və vəsaitlərin yerləşdirilməsini, texniki təchizatı əks etdirən komponentlər;

– ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi, cinayətkarlıqla və digər hüquqpozmalarla mübarizə üzrə sistemin fəaliyyətini əks etdirən komponentlər, yəni cinayətlərin açılması, cinayətkarların axtarışı, hüquqpozmalarının aşkar edilməsi, onların profilaktikası, inzibati praktikaya, tədqiqatın keyfiyyəti və s. vəziyyətləri əks etdirən informasiyalar.

Əməliyyat şəraitinin kompleks təhlilinin ümumi metodikası. Qeyd etməliyəm ki, əməliyyat şəraitinin təhlili üzrə həyata keçirilən **analitik işin** özünün həyata keçirilməsi metodikasının öyrənilməsi həm nəzəri cəhətdən, həm də praktiki cəhətdən xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Əməliyyat şəraitinin təhlili növləri içərisində **əməliyyat şəraitinin kompleks təhlili metodikasının** götürülməsi daha məqsədəuyğundur. Çünki, təhlilin bu növü daha əhatəlidir, mürəkkəbdir və DİO sistemində daha geniş istifadə olunur. Lakin, onu da qeyd etməliyik ki, təhlilin bu növünün əsas müddəaları və onun həyata keçirilmə qaydası əməliyyat şəraitinin digər növlərinə də aiddir.

Təhlilin növündən asılı olmayaraq, analitik işin yerinə yetirilməsi prosesində əməliyyat şəraitinin məzmununu təşkil edən və yuxarıda adları çəkilmiş komponentləri xarakterizə edən bütün məlumatlar bütünlükdə və qarşılıqlı əlaqədə tədqiq olunur.

Bu tələblərə müvafiq olaraq, ilkin informasiyaları bütöv şəkildə informasiya bloklarında müəyyən edilmiş ardıcılıq nəzərə alınmaqla öyrənmək lazımdır:

– əvvəlcə xarici təsir obyektləri öyrənilir (yəni hüquq qaydasının vəziyyətini xarakterizə edən proseslər);

– sonra bu proseslərin DİO üçün obyektiv olan xarici mühitin elementləri ilə səbəbli əlaqələri öyrənilir;

– nəhayət, idarəetmə subyektinin özünün təşkil edilməsi, onun fəaliyyəti və idarəçiliyinin hüquq qaydasının vəziyyətinə təsirinin effektivliyi tədqiq olunur, yəni hüquq qaydasının vəziyyəti ilə DİO üçün subyektiv olan faktorların səbəbli əlaqələri öyrənilir.

Hüquq qaydasının vəziyyəti haqqında informasiyanın öyrənilməsi prosesində aşağıdakı faktorların öyrənilməsinə xüsusi diqqət yetirilir:

- hüquqpozumalarının daxili qanunauyğunluqları və artma tendensiyaları aşkar edilir;
- bu qanunauyğunluqlardan və tendensiyalardan uzaqlaşmanın səbəbləri öyrənilir; hüquqpozumalarının ayrı-ayrı növlərinin xarakteristikası öyrənilir və s.

Xarici mühitin hüquq qaydasının vəziyyətinə təsir edən faktorları haqqında informasiyaların birinci blok üzrə təhlilin nəticələri ilə müqayisədə öyrənilməsi hüquqpozumalarının formalaşmış artma qanunauyğunluqlarının və tendensiyalarının tamamilə müəyyən coğrafi, ictimai-siyasi, demoqrafik faktorlarla izah etməyə, bu uzaqlaşmaların obyektiv səbəblərini üzə çıxarmağa və ayrı-ayrı hüquqpozumaların törədilməsinə və onların yayılması hallarına kömək edən halların müəyyən edilməsinə kömək edir.

DİO-nun vəziyyəti və onun fəaliyyəti haqqında informasiyanın təhlili zamanı onun daxili parametrlərinin (strukturlar, ştatlar, funksional vəzifələr, qüvvə və vasitələrin yerləşdirilməsi və s.) hüquq qaydasının vəziyyətinə və onu, şərtləndirən xarici mühitin şəraitinə nə dərəcədə uyğun gəlməsi araşdırılır. Göstərilənlərdən əlavə, orqanın fəaliyyətinin təşkilindəki dəyişikliklərin hüquq qaydasının vəziyyətindəki dəyişikliklərə nə dərəcədə uyğun olması və orqanın təşkilinin əməliyyat şəraitinin konkret vəziyyətlərinə adekvat reaksiya vermək üçün nə dərəcədə münasib olması müəyyənləşdirilir. İnformasiyanın bu blokunda orqanın hüquqpozumalarına qarşı istifadə etdiyi hansı forma və metodlarının effektivli olduğu və hansıların gözlənilən nəticəni vermədiyi və işin hər bir sahəsində müvəffəqiyyətlərin və uğursuzluqların səbəbləri müəyyən olunur.

Əməliyyat şəraitinin ayrı-ayrı komponentlərinin tədqiqi metodikası.

Əməliyyat şəraitinin ayrı-ayrı komponentlərinin tədqiqinin konkret metodlarının araşdırılmasına keçməzdən əvvəl, bu barədə bir neçə ümumi iradlar barədə qeyd etmək lazımdır. Qeyd etmək lazımdır ki, bu və ya digər göstəricilər əməliyyat şəraiti barədə müəyyən təsəvvür yaratsa da (törədilən və açılan cinayətlərin sayı, qarşısı alınan cinayətlərin sayı və s.) çox vaxt bu göstəriciləri ümumilikdə, onları nisbi göstəricilər ilə birlikdə təhlil etmək lazımdır (cinayətkarlığın səviyyəsi, kriminogen fəallığın əmsalı, polisin sıxlığı əsas kateqoriya əməkdaşlara düşən yük və s. kimi göstəricilər). Bu yanaşma təhlil edilən göstəricinin intensivliyi barədə daha obyektiv fikir söyləməyə və ondan müqayisəli qiymətləndirmədə istifadə etməyə imkan verir.

Bununla yanaşı, yadda saxlamaq lazımdır ki, qeydiyyatata alınmış cinayətlərin sayı az olduqda, rayon miqyasında cinayətkarlığın tendensiyalarını axtarmaq məsləhət deyil, çünki, statistikada qanunauyğunluqlar yalnız külli miqdarda cinayətlər qeydiyyatata alınarkən özünü göstərir.

Bununla əlaqədar olaraq nəzərə almaq lazımdır ki, rayondakı hüquq qaydasının vəziyyətini statistik rəqəmlərin köməkliyi ilə öyrənilməsi üçün yalnız cinayətkarlığın vəziyyəti barədə rəqəm göstəricilərindən ibarət məlumatlar kifayət etmir, burada bütün hüquqpozmaları haqqında məlumatları toplamaq və tədqiq etmək lazımdır. Çünki, yalnız bu məlumatlar ümumilikdə ictimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin vəziyyətini əks etdirir (həm də bir çox inzibati xətlər və cinayət cəzası ilə nəticələnən cinayətlər xarakter etibarlı ilə bir-birinə bənzəyirlər), ikincisi isə, onların külli miqdarda sayı mövcud tendensiyalar və qanunauyğunluqlar barədə daha əsaslı nəticələr çıxarmağa imkan verir. Göstərilənlərdən əlavə, qeyd etmək lazımdır ki, polisin inzibati fəaliyyətinin effektivliyinin çox vaxt cinayətkarlığın vəziyyətinə və onun ayrı-ayrı növlərinə də birbaşa təsir göstərir (cinayət cəzası ilə nəticələnən xuliqanlıq və xırda xuliqanlıq, sərxoşluqla mübarizə və sərxoş halda törədilmiş cinayətlərin sayı və s.).

Yekunda qeyd etmək lazımdır ki, əməliyyat şəraitini xarakterizə edən bütün göstəricilər mütləq qaydada dinamikada və region üzrə orta hesab edilən eyni göstəricilər ilə müqayisədə (yaxud eyni şəraitdə fəaliyyət göstərən orqanlarla müqayisədə) öyrənilməlidir. Belə hallarda qiymətləndirmə orqanın fəaliyyətini xarakterizə edən göstəricilərin ümumiyyətlə region üzrə orta hesab edilən göstəricilərlə, və ya eyni şəraitdə fəaliyyət göstərən orqanın göstəriciləri ilə müqayisə edilməsi ilə həyata keçirilir.

Hüquqpozmalarının tədqiqi əsasən, DİO-da ədliyyə və məhkəmə orqanlarında toplanan və qeydiyyatata alınmış cinayətlər və inzibati xətalər haqqında statistik məlumatlar əsasında aparılır.

Hüquqpozmalarının tədqiqi bir qayda olaraq, hesabat dövründə qeydiyyatata alınmış hüquqpozmalarının dinamikasından başlanılır. Təhlilin bu növünün həyata keçirilməsi üçün **müqayisəli cədvəllər** tərtib edilir. Bu cədvəllər ayrı-ayrı xidmət istiqamətləri üzrə qeydiyyatata alınmış cinayətlərin, eləcə də ayrı-ayrı tərkiblər üzrə hüquqpozmaların sayını xarakterizə edir. Məsələn: qeydiyyatata alınmış cinayətlərin ümumi sayı; cinayət-axtarış xətti üzrə qeydiyyatata alınmış cinayətlərin sayı; ağır, şəxsiyyə əleyhinə olan, quldurluq üzrə qeydiyyatata alınmış cinayətlərin sayı və s.

Belə müqayisəli cədvəllər üzrə artımın dinamikası, artımın templəri ya zəncirvari metod ilə (keçən dövr ilə; 100 % ilə müqayisə, az artım olduqda isə yalnız artım üsulu ilə hesablanır), ya da daimi baza metodu ilə hesablanır (bu zaman müqayisə baza kimi götürülmüş ilin hansısa dövrü ilə münasibətdə aparılır). **Daimi baza metodu** - təhlil edilən dövrə dinamikada prinsipial tendensiyanı aşkar etməyə imkan verir. **Zəncirvari metod isə** – dinamikanı dəqiqləşdirməyə və təhlil olunan dövrün daxilindəki dəyişiklikləri təsəvvür etməyə imkan verir.

Dinamika göstəricilərinin hesablanmasının köməkliyi ilə təhlil edilən dövrdə qeydiyyatata alınmış hüquqpozmaların bütün kütləsində dinamikanın dəyişməsi hansı xidmətlər, onların içərisində isə hansı qruplar tərəfindən və

hansı növ hüquqpozmaların dinamikasında baş verəcək dəyişikliklər əvvəlcədən müəyyənləşdirmişdir.

Hesablamaların nəticəsində alınmış dinamika göstəriciləri mütləq qaydada ümumiyyətlə region üzrə eyni göstəricilər ilə, eləcə də orqan üzrə keçmiş ilin eyni dövrü, yaxud da keçmiş ilin eyni dövrünün göstəriciləri ilə müqayisə edilir (məsələn, ikinci kvartal üzrə qeydiyyatata alınmış cinayətlərin dinamikası birinci kvartal üzrə, yaxud keçən ilin ikinci kvartalın dinamikasının göstəriciləri ilə müqayisə edilir).

Lakin, dinamika göstəricilərinin hesablanmasında nəzərə almaq lazımdır ki, tədqiq olunan müddət az olduqca hüquqpozmalarının qruplara və növlərə bölüşdürülməsi imkanı bir o qədər də azalır. Çünki, ayrı-ayrı cinayətlər üzrə tendensiyalar barədə, məsələn, aylıq məlumat əsasında, nəticə çıxarmaq mənasız olur. Bu halda yalnız ümumiyyətlə cinayətkarlığın tendensiyaları, yaxud bəzi cinayətkarlığın ayrı-ayrı qruplarının tendensiyaları barədə danışmaq olar. Dinamikanın nəinki keçmiş dövr ilə, habelə keçən ilin eyni dövrü ilə müqayisəsi hüquq qaydası vəziyyətinin mövsümi dəyişkənliyinin də nəzərə alınmasını nəzərdə tutur. Bu da cinayətkarlığa qarşı mübarizədə mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Hüquq qaydasının qiymətləndirilməsi zamanı regionun əhalisinin dəyişən siyahısının təsirini istisna etmək üçün hüquqpozmalarının səviyyəsi kimi qəbul edilən nisbi göstəricilərdən istifadə edilir (yaxud cinayətkarlığın səviyyəsi). Bu göstəricilər əhalinin sayına münasibətdə qeydiyyatata alınmış hüquqpozmalarının sayı üzrə hesablanır (10 min, yaxud 100 min nəfər ilə).

Hüquqpozmalarının (cinayətkarlığın) səviyyəsinin hesablanması hüquqpozmalarının həm zamana, həm də məkana görə müqayisə edilməsinə imkan verir. Onun köməyiylə bu ilki cinayətkarlığın səviyyəsini keçən illərin istənilən ilinin səviyyəsi ilə müqayisə etmək olar. Müqayisənin bu növündə regionda həmin illər ərzində əhalinin sayının necə azalıb və ya artması heç bir rol oynamır. Bu göstəricinin tətbiqi habelə tədqiq olunan regiondakı cinayətkarlığın səviyyəsini böyük, ya kiçik olmasından asılı olmayaraq, başqa

regionla, habelə ümumilikdə Respublika ilə müqayisə etməyə imkan verir. Beləliklə, bu hesablamaların göstəriciləri qeydiyyatata alınmış cinayətlərin sayının artmasını cinayətkarlığın özü-özlüyündə artımının nəticəsi, yaxud regiondakı əhalinin sayının artmasının nəticəsi olduğunu göstərir, yəni real surətdə əməliyyat şəraitinin mürəkkəbliyinin dərəcəsinin müəyyən edilməsinə imkan verir.

Təhlil prosesində cinayətkarlığın səviyyəsinin müxtəlif göstəriciləri hesablanır. Belə ki, o cümlədən cinayətkarlığın ümumi səviyyəsi, inzibati xətalara səviyyəsi, yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilən cinayətkarlıq səviyyəsi (14-17 yaş), residiv cinayətkarlığın səviyyəsi (əvvəllər məhkum olunmuş şəxslərin regionda yaşayanların sayına görə), yol-nəqliyyat hadisələrinin səviyyəsi (uçotda olan nəqliyyatların sayına, yaxud yolların uzunluğuna görə) və s.

Hüquq pozmalarının strukturunun təhlili. Bu təhlil xidmət aparılan regionda qeydiyyatata alınmış hüquqpozmalarının içərisində hər bir hüquqpozma qrupunun, yaxud hüquqpozmalarının növünün yayılmasını müəyyən etməyə imkan verir. Struktur hüquqpozmalarının ayrı-ayrı qrupları, yaxud növləri ilə qeydiyyatata alınmış hüquqpozmalarının ümumi sayına nisbəti əsasında hesablanır. Kompleks təhlil prosesində ayrı-ayrı xidmətlər üzrə cinayətkarlığın qeydiyyatata alınmış cinayətlərin ümumi sayında miqdarı (payı), müxtəlif cinayətlər qruplarının strukturunu (ağır cinayətlərin, şəxsiyyətə qarşı cinayətlərin, mülkiyyətə qarşı cinayətlərin və s.); cinayətlərin ayrı-ayrı növlərinin strukturunu və belə inzibati xətalara strukturunu hesablanır. Yetkinlik yaşına çatmayanların cinayətkarlığının strukturunu isə onların törətdikləri cinayətlərin sayının açılmış cinayətlərin sayına aid etməklə, yəni onların sayı ilə müqayisə etməklə hesablanır.

Strukturun hesablanmış göstəriciləri dinamikanın göstəriciləri kimi onların qiymətləndirilməsi üçün keçmiş dövrün göstəriciləri və region üzrə orta göstəricilərlə müqayisə edilir. Lakin, strukturun təhlilində nəzərə almaq lazımdır ki, bu göstərici yalnız qeydiyyatata alınmış cinayətlərin miqdarı çox olduqda

effektivliyini göstərə bilər. Cinayətlərin sayının az olduğu halda strukturu tam (ümumi) göstəricilər vasitəsilə qiymətləndirmək daha məqsədəuyğundur.

Hüquq pozuntularının «coğrafiyasının» təhlili. Bu təhlilə ayrı-ayrı inzibati sahələrdə, mikrorayonlarda, yaşayış məntəqələrində, habelə ayrı-ayrı müəssisələrdə, təhsil məktəblərində, ticarət, istirahət obyektlərində və s. cinayətkarlığın yayılma dərəcəsinin müəyyən edilməsi daxildir. «Sadalanmış sahələrin» daha dəqiq aşkar edilməsi üçün ümumi cinayətkarlığın və inzibati xətalərin yayılmasının və artmasının təhlili ilə yanaşı, habelə onların daha təhlükəli növlərinin, yaxud qruplarının yayılmasını və artmasını da təhlil etmək zəruridir.

Qeyd olunmuş cinayətlərin coğrafiyasının təhlili və qiymətləndirilməsi onların dinamikasının, səviyyəsinin və strukturunun tədqiqini nəzərə almaqla orqanın başlıca vəzifələrinin aşkar edilməsinə, qüvvə və vasitələrin yerləşdirilməsinin qabaqcadan müəyyən edilməsinə və habelə gündəlik operativ idarəetmə prosesində onlarla manevr etməyə imkan verir.

Qeydiyyatda alınmış hüquqpozmalarının zamana görə (günün hansı vaxtında, həftənin və ayın hansı günlərində) təhlili, habelə cinayət qəsdinin üsullarına, obyektlərinə və onların törədilməsinə şərait yaradan halların təhlili – hüquqpozmalarının törədilməsinin konkret yerlərini xarakterizə edən göstəricilərin, onların törədilməsi vaxtına və başqa cəhətlərə uyğunlaşdırılması orqanın vəzifələrinin daha da konkretləşdirilməsinə imkan yaradır.

Hüquqpozma törətmiş şəxslərin təhlili. Bu təhlil şəxslərin sosial-demografik tədqiqatı məqsədilə aparılır. Bu təhlil prosesində aşağıdakılar müəyyənləşdirilir:

- cinayətlər törətmiş şəxslərin ümumi sayının dinamikası;
- cinayət məsuliyyətinə cəlb olunan şəxslərin ayrı-ayrı kateqoriyaları (kişilər, qadınlar, yetkinlik yaşına çatmayanlar, daimi gəlir mənbəyi olmayan şəxslər, yerli sakinlər və ya köçkünlər, əvvəllər məhkum olunmuşlar və s.);
- cinayətkarların strukturunda ayrı-ayrı kateqoriya şəxslərlə onun dəyişməsinin əlaqələndirilməsi;

– cinayətlərin törədildiyi yerlərin onları törətmiş şəxslərin yaşayış yerləri ilə əlaqələndirilməsi və s.

Hüquqpozma törətmiş şəxslərin təhlili nəticəsində birinci növbədə profilaktika tədbirlərinə ehtiyacı olan vətəndaşların konkret kateqoriyası müəyyən edilməli, yaxud onların arasında axtarış tədbirləri, və ya vəziyyətdən irəli gələrək onlara qarşı bu və ya digər tədbirlər həyata keçirilməlidir.

Lakin, xidmət edilən sahədə hüquq qaydasının vəziyyətinin öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi vətəndaşların məktubları, ərizə və şikayətləri təhlil edilmədən, kütləvi informasiya vasitələri nümayəndələrinin çıxışları olmadan, hüquq qaydasının vəziyyəti barədə vəzifəli şəxslərin və xüsusi xidmət sahələrinin məlumatları olmadan natamam olardı. Çünki çox vaxt bu informasiyalar mövcud statistik məlumatlarda əks olunmayan ictimai qaydanın əsl vəziyyətini açıb göstərir. Bundan başqa, informasiyanın bu növünün təhlili müəyyən dərəcədə gizliliklə əlaqədar olan hadisələr haqqında və DİO sisteminin özünün fəaliyyətinin effektivliyi barədə də müəyyən təsəvvür yaradır.

Xarici mühitin vəziyyətinin tədqiqi və hüquq qaydasının vəziyyətinə təsir edən faktorların aşkar edilməsi. Təhlil nəticəsində hüquq qaydasının müəyyən olunmuş vəziyyəti, onun dəyişməsi və dəyişmə meylləri müvafiq izahın verilməsini tələb edir. İlk növbədə, yaranan suallara cavabı real həyatı xarakterizə edən statistik və faktiki məlumatlarda axtarmaq lazımdır. Çünki, birincisi, sosial hadisə kimi by məlumatlar onların hüquq qaydasının vəziyyəti ilə bilavasitə əlaqələri var, ikincisi, onlar DİO sisteminin fəaliyyətinə də təsir göstərirlər.

Beləliklə, xarici mühitin hansı faktorları təhlil prosesində tədqiq olunmalıdır?

Konseptual (təsəvvür edilən) mühitin müəyyən edilməsi üzrə aparılan təhlil nəticəsində - hüquq qaydasının vəziyyətindəki dəyişikliklərin qanunvericilikdə edilən dəyişikliklərlə, mərkəzi və yerli idarəetmə orqanları, prokurorluq orqanları, ədliyyə, yuxarı daxili işlər orqanları və daxili işlər

orqanların sisteminə aidiyyəti olan başqa yuxarı səlahiyyətli orqanlar tərəfindən qəbul edilən qərar və sərəncamlarla əlaqədar olub-olmaması aydınlaşdırılır.

Demoqrafik situasiyanın təhlili - hüquq qaydasının vəziyyətindəki aşkar edilmiş tendensiyaların əhalinin sayca artımının strukturu ilə nə dərəcə əlaqədar olduğunu (təbii və mexaniki artımın qarşılıqlı nisbəti), region üzrə əhalinin miqrasiyasını (o cümlədən, dəyişkən miqrasiyasını), əhalinin yaş tərkibinin (o cümlədən yetkinlik yaşına çatmamışların) dəyişməsinə, ərazidə yaşayan xüsusi kontingentli şəxslərin sayında dəyişiklikləri (əvvəllər məhkum olunanlar, şərti olaraq mühakimə olunmuşlar və şərti azadlığa buraxılmışlar) və anormal şəxsləri (narkomanlar, alkoqoliklər, ruhi xəstələr, zöhrəvi xəstəlikləri olan şəxslər) və habelə qaçqınları, vətəndaşlığı olmayan şəxsləri, işçiləri və s. müəyyənləşdirməyə imkan verir.

Lokal (yerli) sosial-iqtisadi faktorların təhlili - hüquq qaydasının vəziyyətindəki dəyişikliklərin obyektiv səbəblərini müəyyən etməyə imkan verir. Bu zaman hüquq qaydasının vəziyyətinin rayonun iqtisadiyyatındakı dəyişikliklərlə (yeni ticarət strukturlarının, müəssisələrin, ticarət obyektlərinin, xidmət və ictimai iaşə sistemlərinin, mədəniyyət saraylarının, təhsil müəssisələrinin açılması), eləcə də sosial sahədə baş verən başqa dəyişikliklərlə qarşılıqlı əlaqələri öyrənilir və müəyyən olunur.

Göstərilənlərdən əlavə bu təhlil zamanı hüquq qaydasının qorunmasında DİO ilə qarşılıqlı əlaqədə olan orqanların və ictimai təşkilatların vəziyyəti və fəaliyyəti təhlil edilir.

Bu təhlil forması formalaşmış əməliyyat şəraitinə müvafiq olaraq, onların sayının və yerləşdirilməsinin, eləcə də ictimai qaydanın qorunması və hüquqpozumalarının profilaktikası üzrə onların işinin səmərəliliyinin müvafiq olmasının müəyyən edilməsinə imkan verir.

DİO-nun vəziyyətinin və fəaliyyətinin tədqiqi – onun strukturunun, şəxsi heyətinin sayının, qüvvə və texniki vasitələrin yerləşdirilməsindən və praktiki fəaliyyətinin nəticələrinin öyrənilməsindən ibarətdir. Bu tədqiqin məqsədi formalaşmış əməliyyat şəraitində şəxsi heyətin sayının nə dərəcədə

səmərəli bölüşdürülməsinin, əməkdaşların işlə təmin olunma dərəcəsinin və orqanın praktiki fəaliyyətinin nə dərəcədə yaranan operativ vəziyyətə uyğun gəlməsinin müəyyənləşdirilməsindən ibarətdir.

Bu blok üzrə təhlilin aparılması müvafiq meyarlar üzrə müxtəlif xidmətlərin hər bir əməkdaşının üzərinə düşən yükün hesablanmasından başlanması daha məqsədəuyğundur. Belə ki, cinayət axtarışı üçün bu hər birm əməkdaşa düşən qeydiyyatda alınmış cinayətlərin sayıdır (bir işçi nəzərdə tutulur), istintaq aparatı üçün bu, hər bir müstəntiq icraatında olan işləridir (bir müstəntiq nəzərdə tutulur).

Xidmətlər üzrə yüklənmənin dərəcəsinin müəyyənləşdirmək üçün xidmətlər üzrə yüklənmə göstəricilərini region üzrə analoji orta göstəricilərlə müqayisə etmək olar. Müvafiq xidmət aparatının üzərinə düşən yükün kəskin artmasını həmin aparatın göstəricilərinin aşağı düşməsinin obyektiv səbəbi kimi qiymətləndirmək olar.

Hər bir əməkdaşa düşən vəzifə yükü hesablanarkən, qüvvə və vəsaitlərin yerləşdirilməsini təhlil etmək məqsədəuyğundur. Bu təhlil yaranan əməliyyat şəraitinə uyğun olaraq onların mikrorayonlar miqyasında bölüşdürülməsinin düzgünlüyünü aydınlaşdırmağa imkan verir.

Orqanın və onun xidmətlərinin şəxsi heyətinin ümumi sayının dinamikasının tədqiqi mühüm praktiki əhəmiyyətə malikdir. Bu tədqiqat onun dəyişmə tezliklərinin qeydiyyatda alınmış hüquqpozmalalarının artma tezlikləri ilə müqayisə edilməsi məqsədilə keçirilir. Bunun nəticəsində orqanın ştat sayının və habelə müvafiq xidmətlərin ştat sayının dəyişilməsinin zərurətin olmasını əsaslandırmağa imkan yaranır. Lazımi hallarda bu təhlil orqanın və xidmətlərin əməkdaşların sıxlığının, sayının hesablanmasında əhalinin sayına görə müəyyənləşdirilməsi ilə də əlavə oluna bilər (nəqliyyat vasitələri, yaxud avtomobil yollarının uzunluğu və s. də bura daxildir).

Orqanın fəaliyyətinin nəticələrinin tədqiqi zamanı ümumi profilaktik tədbirləri xarakterizə edən göstəricilər qiymətlənir (təqdimatların sayı, onların mövzu yönümlülüyü, aparılmış profilaktik, əməliyyat-axtarış tədbirlərinin sayı

və nəticələri, onların səmərəliyi və s.), müxtəlif uçotlarda olan şəxslərlə aparılan fərdi-profilaktik işin, eləcə də cinayətlərin qarşısının alınması üzrə görülən işin nəticələri (qarşısı alınmış cinayətlərin tam sayı, onların qeyd olunmuş cinayətlərlə müqayisədə sayı, orqan xidmətlərinin bu işdə iştirakı və s.) təhlil edilir və qiymətləndirilir.

Cinayətlər barədə ərizə və məlumatların baxılması və onların həll edilməsinin təhlili də orqanın fəaliyyətini qiymətləndirməyə imkan verir. Bu iş cinayətlər haqqında daxil olmuş ərizə və məlumatların baxılması və həll edilməsi sayına görə, onlara baxılma müddətinə və nəticələrinə görə və habelə xidmət və bölmələrin bu işdə iştirakına görə qiymətləndirilir. Bu məlumatlar habelə orqanın əsas xidmət və bölmələrinin üzərinə düşən yükün qiymətləndirilməsi, eləcə də bu fəaliyyətə münasibətdə qanunçuluğun tələblərinə riayət edilməsi baxımından da nəzərə alınır.

Cinayətlərin açılması və cinayətkarların axtarışı üzrə DİO-nun işi, onun fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biridir. DİO-nun bu işi baş vermiş cinayətlərin ümumi açılması; ağır cinayətlərin açılması; gizli şəraitdə baş vermiş cinayətlərin açılması; cinayətlərin ayrı-ayrı növlərinin açılması; hesabat dövründən əvvəl baş vermiş cinayətlərin açılması; orqanın xidmət və hissələrinin cinayətlərin açılmasında iştirakına və bu işdə texniki vasitələrin, qüvvə və vasitələrin iştirakına və müvafiq metodlarından istifadəsinə (uçotlar, texniki vasitələr, ictimaiyyət, şəxsi axtarış), habelə cinayətkarların və itkin düşmüş şəxslərin axtarışına görə qiymətləndirilir.

Əməliyyat şəraitinin kompleks təhlilində orqanın ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi üzrə fəaliyyətinin öyrənilməsi və qiymətləndirilməsində mühüm əhəmiyyəti vardır. Beləliklə, əməliyyat şəraitinin kompleks təhlilinin ümumi metodikası araşdırdığımızdan ibarətdir.

İndi isə əməliyyat şəraitinin problemlərinin ayrı-ayrı və DİO-nun fəaliyyətinin xüsusi təhlilinin səciyyəvi metodikasına keçək.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, hüquq qaydasının ayrı-ayrı problemlərinin və DİO-nun fəaliyyətinin xüsusi təhlili - kompleks təhlilin əlavəsi və bir növ onun daha geniş formasıdır. Ona görə də bu təhlilin həyata keçirilməsi prosesi bu qədər səciyyəvidir və aşağıdakı mərhələlərdən ibarətdir:

– **problemin axtarışı, yəni onun aşkar edilməsi** - kompleks təhlil əsasında onun materiallarının hüquq qaydasının vəziyyətinin bu və ya digər dəyişməsinin səbəblərini izah etməyə kifayət etmədikdə, yaxud kütləvi informasiya vasitələrinin və ya vətəndaşların ərizələrinin əsasında həyata keçirilir, yaxud da hakimiyyət və idarəetmə orqanları, yaxud yuxarı orqanlar tərəfindən vəzifə, ya problem kimi müəyyən edilir. Bunlar mənzil oğurluqlarının, yaxud avtomobil nəqliyyatının qaçırılmasının artması; ailə-məişət və ya sərxoşluq zəminində cinayətlərin artması, kənd yerlərində cinayətlərin artması, müəyyən növ cinayətin açılmasının azalması və s.;

– **işçi fərziyələrin (ehtimalların) irəli sürülməsi** – yəni təhlil edilən hadisənin müəyyən faktorlarla, yaxud başqa hadisələrlə əlaqəsi barədə ehtimal olunan nəticənin çıxarılması. Belə ki, kənd ərazisində cinayətkarlığın səviyyəsinin artması kənddəki həyat şəraitinə və boş vaxta aid olan faktorlar, kəndi şəhərlə birləşdirən nəqliyyat yollarının salınması, həyat səviyyəsinin aşağı düşməsi və s. fərziyyə ola bilər;

– tədqiqat proqramının işlənilib hazırlanması (tədqiqatın əsas məsələlərinin müəyyənləşdirilməsi);

– **tədqiqat obyektlərinin seçilməsi**: bu seçim elə keçirilir ki, tədqiqat nəticəsində əldə edilmiş materiallar reallığı əks etdirməli və qoyulmuş suallara tam cavab verilsin;

– **tədqiqatın metodikasının seçilməsi**: problemin planlaşdırılmış təhlilini daha effektiv keçirməyə imkan verən müşahidə, sorğu, sənədlərin təhlili, riyazi statistika metodları və s.) sosioloji və kriminoloji tədqiqat metodlarının müəyyənləşdirilməsilə əlaqədardır. Təhlilin bu mərhələsində habelə informasiyanın alınma mənbəyi, onun yığılması qaydası, sistemləşdirilməsi, əvvəlcədən statistik cədvəllərin formaları, anketlər hazırlanır və s. Belə

tədqiqatda müqayisəli təhlil metodu çox effektivdir, ondan müxtəlif səbəbiyyət əlaqələrinin üzə çıxarılmasında istifadə edirlər;

– **obyektə çıxmazdan əvvəl materialların hazırlanması:** vacib məlumatların (elmi və xüsusi ədəbiyyata aid materialların, statistika və sorğu materialların və s.) hazırlanması və təhlil edilməsindən ibarətdir;

– **metodikanın aprobeşiyası, yəni bəyənilməsi, yoxlanması, təsdiq edilməsi:** zəruri informasiyaların alınmasının mümkünlüyünün, anket və cədvəllərin düzgünlüyünün yoxlanması məqsədilə keçirilir. Bir qayda olaraq, bu təhlil növü məhdud obyektlərdə, daha peşəkar əməkdaşlar tərəfindən həyata keçirilir;

– obyektə tədqiqatların aparılmasının təşkili;

– **toplanmış materialın təhlili və yekun sənədin tərtib edilməsi:** ilkin empirik (təcrübə) materialının yığılmasından və emal edilməsindən (öyrənilməsindən) sonra həyata keçirilir. Yekun sənədi, adətən kiçik girişdən başlayır. Girişdə tədqiq olunan problemin aktuallığı, tədqiqatın məqsədi, proqramı və metodikası izah olunur. Sonra tədqiqatın nəticələri izah olunur (tezis, argument, nəticələr və təkliflər).

Mühazirəmizin ikinci sualını yekunlaşdıraraq qeyd etmək istərdim ki, analitik iş əməliyyat şəraitinin təhlili və qiymətləndirilməsi ilə bağlı olduğu üçün bu iş əsasən həm nəzəri, həm də praktiki cəhətdən müəyyən edilmiş metodika əsasında həyata keçirilməlidir. Belə ki, analitik işin həyata keçirilməsi metodikasında əməliyyat şəraitinin dəyişməsinə təsir göstərən bütün amillər nəzərə alınmalı və bu iş müvafiq mərhələlərlə həyata keçirilməlidir.

Sual 3.

Daxili işlər orqanlarında analitik işin təşkilinin təmin edilməsi

Analitik iş – DİO-nun bütün xidmət və bölmələrinin işinin tərkib hissəsidir. Fəaliyyətin heç bir növünü təhlilin bu və ya digər növü olmadan, hüquqpozmaları ilə mübarizənin daha effektiv metodlarının axtarışı olmadan təsəvvür etmək olmaz.

Hal-hazırda bu funksiyanın xüsusi olaraq ayrılması Azərbaycan Respublikasının DİN sisteminin bütün səviyyələrində analitik-informasiya xidmətlərinin yaradılması şəklində həyata keçirilir. Cinayət-axtarış və istintaq xidmətinin əməkdaşları səviyyəsində hüquqpozmaların törədilməsinə səbəb olan hallar təhlil olunur, mikromühitin hüquqpozma törədən şəxslərin formalaşmasına təsiri tədqiq edilir və işin daha effektiv forma və metodlarının axtarışı həyata keçirilir.

DİO-nun xidmət və bölmələrinin səviyyəsində artıq hüquq qaydasının vəziyyətinin müvafiq xidmət tərəfindən həyata keçirilir, daha aktual problemlər aşkar edilir və onların hərtərəfli tədqiqi aparılır. Şəhər, rayon polis orqanlarının xüsusi bölmələri əməliyyat şəraitini artıq dövrü olaraq kompleks və cari təhlilini bütün xidmət sahələri üzrə həyata keçirirlər.

Analitik işin təşkilinin özü ilə ilk növbədə, müvafiq informasiya fondunun yaradılmasını tələb edir.

İlk növbədə, bu iş lazımi informasiya növlərinin və həcmnin təyin edilməsindən ibarətdir. Bu informasiya DİO-da və onun xidmət sahələrində cari məsələlərin həlli üçün yığılmalıdır. Təhlil edilməli informasiyanın bütün həcmi əməliyyat şəraitinin kompleks və cari təhlilində tədqiq edilməli müvafiq bloklara uyğun qruplara bölünür.

Məlumatların proqramlaşdırılmış şəkildə yığılması üçün informasiyanın rəsmi daşıyıcılarını hazırlayırlar. Onlar onun gündəlik yığılmasını orqana daxil olmaqla təmin edirlər.

Sosial informasiyanın təhlilində statistik qanunauyğunluqlar mühüm rol oynayırlar.

Statistik metodlar əməliyyat şəraitinin təşkilində bütün öyrənilən obyektlərin sayının təyin edilməsində istifadə olunur. Bundan başqa, sosial informasiyanın təhlili zamanı ekstrapolyasiya (şamil edilmə), faktor və korelyasiya təhlili, xətti və dinamik proqramlaşdırma metodlarından getdikcə geniş istifadə edilir.

Analitik işi yerinə yetirərkən sosial informasiyanın yığılmasının əsas metodları bunlardır:

– sənədlərin öyrənilməsi. Bu təhlil tədqiqat sahəsinə aid ədəbiyyatın seçilməsi və təhlilindən, normativ aktların öyrənilməsindən, habelə hesabat sənədlərinin, vətəndaşların müraciətlərinin (təlif, ərizə və şikayət) öyrənilməsindən və s. ibarətdir.

Son zamanlar sənədlərin daha dərin təhlili üçün kontent təhlildən istifadə olunur:

– sorğu-sual: əsasən şəxsi təhlil üçün istifadə olunur. Onun əsas növləri anketləşdirmənin aparılması və müsahibələrin götürülməsidir;

– müşahidə: əməliyyat şəraitinin öyrənilməsi müsbət təcrübənin ümumiləşdirilməsi və digər vəzifələrin yerinə yetirilməsi zamanı geniş istifadə edilir.

Bütün bu metodlar, bir qayda olaraq, seçilmə yolu ilə tətbiq edilir. Buna görə də bu halda tədqiqatçının əsas vəzifəsi onların təmsil edilməsini təmin etməkdir, bu işə statistikanın xüsusi formulları ilə müəyyənləşdirilir.

Analitik iş hər bir orqanda təşkil edilməlidir, çünki onların kadr tərkibi son zamanlar xeyli artmışdır.

Bu gün analitik iş olmadan hüquq qaydası sahəsində idarəçilik qərarlarının əsaslı olması barədə danışmaq olmaz.

Bundan başqa, analitik sənədlərin əsasında dövlət hakimiyyəti orqanlarına və yerli idarəetmə orqanlarına əməliyyat şəraiti haqqında ümumiləşmiş informasiya hazırlanır, bu barədə əhaliyə və yuxarı DİO-ya informasiya verilir.

Daxili işlər orqanlarında analitik işin təşkili qaydaları. Daxili işlər orqanlarında analitik işin təşkili qaydaları Azərbaycan Respublikasının DİN-in

14 may 2002-ci il tarixli 186/XIÜ «Daxili işlər orqanlarında analitik işin təşkili qaydalarının təsdiq edilməsi barədə» əmri ilə müəyyən edilmişdir.

Daxili İşlər Nazirliyinin 186/XIÜ əmrinə müvafiq olaraq, daxili işlər orqanlarında analitik işin təşkili aşağıdakı istiqamətlər üzrə həyata keçirilməlidir:

- 1) məlumatların toplanması, sistemləşdirilməsi və təhlili;
- 2) informasiya-analitik sənədlərin və idarəçilik qərarlarının hazırlanması.

Analitik işin təşkilinin birinci istiqaməti üzrə aşağıdakı tədbirlər həyata keçirilməlidir:

1. Gündəlik əməliyyat məlumatları – bu məlumatlar müvafiq növbətçi hissələri tərəfindən həyata keçirilir.

2. Cinayətkarlığın vəziyyətinə və əməliyyat-xidməti fəaliyyətin nəticələrinə dair ümumiləşdirilmiş təhlili arayışlar, şəhər, rayon, xətt polis orqanlarının, Naxçıvan MR DİN-in, Bakı BPI-nin, DİN-in mərkəzi aparatlarının materialları və analitik sənədləri – bu sənədlər şəhər, rayon, xətt polis orqanlarının təşkilati-inspeksiya qrupları, Bakı BPI-nin və Nəqliyyatda BPI-nin Təşkilati-İnspeksiya idarə və şöbələri, Naxçıvan MR DİN-in Təşkilati-İnspeksiya şöbəsi, Azərbaycan Respublikası DİN-in Baş Təşkilati-İnspeksiya İdarəsi tərəfindən təqdim edilir.

3. Cinayətkarlıqla mübarizənin ayrı-ayrı sahələri üzrə məlumatlar və hesabatlar – bu məlumat və hesabatlar isə daxili işlər orqanlarının müvafiq xidmətləri tərəfindən təqdim edilir.

Analitik işin təşkilinin ikinci istiqaməti üzrə aşağıdakı tədbirlər həyata keçirilir:

1) adekvat tədbirlər, analitik arayışlar, əməliyyat şəraitinin təhlili, problem məsələlər üzrə qeydlər (habelə müvafiq tədqiqatların aparılması) bu qeydlər təşkilati-inspektor aparatları və müvafiq xidmətlər tərəfindən hazırlanırlar;

2) xidməti fəaliyyətin planları – belə planlar DİN 186/XIÜ əmrin 2-ci əlavəsinə müvafiq olaraq hazırlanırlar;

3) normativ, metodiki sənədlər və icmallar – xidmət sahələri və istiqamətlər üzrə – bu sənədlər müvafiq struktur qurumlar və təşkilati-inspektor aparatları tərəfindən hazırlanırlar;

4) DİN-in Kollegiyasına, naziryanı əməliyyat müşavirəsinə, Naxçıvan MR DİN-in Kollegiyasına, Bakı və Nəqliyyatda BPI-nin Şuralarına, hüquq-mühafizə orqanlarının birgə müşavirələrinə materialların hazırlanması – bu sənədlər təşkilati-inspektor aparatları və digər maraqlı xidmətlər tərəfindən hazırlanırlar.

Analitik və idarəçilik sənədlərinin hazırlanması üçün istifadə olunan əsas mənbələr aşağıdakılardır:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, qanunları, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamları, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamları.

2. DİN-in əmr, göstəriş və kollegiya qərarları, müvafiq tədbirlər planları.

3. Əməliyyat-statistik və informasiya qurumlarının cinayətkarlıqla mübarizəni və ictimai qaydanın təmini vəziyyətini, əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin nəticələrini əks etdirən statistik hesabatları.

4. Növbətçi hissələrin gündəlik əməliyyat məlumatları.

5. Şəxsi heyət arasında nizam-intizama və qanunçuluğa, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına riayət olunması vəziyyətinə dair hesabatlar.

6. Vətəndaşların müraciətlərinə, cinayət xarakterli ərizə və məlumatlarına baxılması vəziyyətini xarakterizə edən müvafiq hesabatlar və informasiyalar.

7. Əməliyyat şəraitinə, cinayətkarlıqla mübarizəyə təsir göstərən amillərin müəyyən edilməsi üçün Dövlət Statistika, Məhkəmə, Ədliyyə, Prokurorluq, Dövlət Təhlükəsizli Xidməti, Vergi, Gömrük, Təhsil, Səhiyyə və digər orqanların respublika və onun ayrı-ayrı bölgələri üzrə məlumat və materialları.

Mühazirəmizin üçüncü sualının açıqlanmasını yekunlaşdıraraq qeyd etmək istərdim ki, mühazirəmizin bu sualının açıqlanması vasitəsilə əldə edəcəyiniz nəzəri biliklər sizin gələcək fəaliyyətinizdə həm nəzəri, həm də praktiki cəhətdən mühüm əhəmiyyət kəsb edəcəkdir. Belə ki, analitik işin həyata keçirilməsi vasitəsilə əldə edilən əsas müddəalar, məlumatlar cinayətkarlığa qarşı mübarizədə xüsusi əhəmiyyət kəsb edən məlumatlardır.

NƏTİCƏ

Mühazirəmizin mövzusunun planına daxil edilmiş sualların açıqlanmasını yekunlaşdıraraq qeyd etmək istərdim ki, bu günkü mövzumuzun vasitəsilə əldə edəcəyiniz hüquqi biliklər Sizin gələcək xidməti fəaliyyətinizdə həm nəzəri, həm də təcrübi cəhətdən mühüm əhəmiyyət kəsb edəcəkdir.

Çünki, polisin qarşısında duran vəzifələrin tam, vaxtında və səmərəli yerinə yetirilməsinin təmin edilməsi polis orqanlarında analitik işlərin təşkil edilməsi və həyata keçirilməsi səviyyəsindən bilavasitə asılıdır. Ona görə də bu günkü mühazirəmizin mövzusunun planına daxil edilmiş sualların açıqlanması vasitəsilə Sizə birinci növbədə daxili işlər orqanlarında analitik işin məzmunu və əsas istiqamətləri, ikinci növbədə analitik işin həyata keçirilməsi metodikası və üçüncü növbədə isə analitik işin təşkilinin təmin edilməsi barədə geniş məlumat verildi.

Göstərilənlərdən əlavə mühazirəmizin mövzusunun üçüncü sualının açıqlanması zamanı daxili işlər orqanlarında analitik işin təşkilinin Azərbaycan Respublikası DİN-in 14 may 2002-ci il tarixli 186/XIÜ əmrindən irəli gələn tələblərə müvafiq olaraq həyata keçirilməsi, analitik idarəçilik sənədlərinin hazırlanması üçün istifadə olunan əsas mənbələr barəsində də geniş məlumat verildi.

Mühazirəmizin mövzusunun planına daxil edilmiş sualların açıqlanması vasitəsi ilə əldə edəcəyiniz nəzəri bilikləri gələcək fəaliyyətinizdə rəhbər tutmaqla Siz, xidməti vəzifələrinizi tam və səmərəli yerinə yetirmiş, qanunçuluğun tələblərinə riayət etmiş, eləcə də Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 fevral 1998-ci il və 9 avqust 1994-cü il tarixli Fərmalarından irəli gələn tələbləri layiqincə yerinə yetirmiş olarsınız.